

Adabiyot fanida fanlararo integratsiyadan foydalanish

Kenjayeva Nilufar Anvarovna

Sirdaryo viloyati Guliston shahar 2-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annatsiya: Mazkur maqola o'qituvchi va murabbiylarimiz uchun judayam zarur. Bu maqolada barchamizga ma'lum bo'lgan fanlararo integratsiya usulini adabiyot darslari timsolida tadqiq qilishga harakat qilingan. Shuningdek, umumta'lim maktablarida ona tili va adabiyot darsliklarida berilgan mavzularni bir-biriga bog'lagan holda tushuntirish usullari va metodlarini ishlab chiqish ko'zda tutilgan.

Kalit so'zlar: Adabiyot, integratsiya, fanlararo, aloqadorlik, tadqiqot, metod, yangi texnologiyalar

Abstract: This article is very necessary for our teachers and coaches. In this article, we tried to research the method of interdisciplinary integration known to all of us in the form of literature lessons. It is also planned to develop methods and methods of explanation in secondary schools, connecting the topics given in the mother tongue and literature textbooks.

Key words: Literature, integration, interdisciplinary, communication, research, method, new technologies

Bugungi kunda ta'lim sohasi har kungidanda ko'proq taraqqiy topmoqda. Chunki jamiyatdagi insonlar ilmi va ishbilarmon bo'lishi, o'sha mamlakat hayotining ancha takomillashishiga olib keladi. Hozirgi kunda davlatimizda ham ilm-fan doirasida ko'plab dasturlar olib borilmoqda, bularning barchasi ta'limimizni yanada sifatli qilish va uni solih qilishga qaratilgan. Bu esa, o'z navbatida ta'limning birlamchi ishtirokchilari bo'lgan o'qituvchilarga yanada katta mas'uliyat yuklaydi. Chunki bugungi kun o'qituvchisi har sohada yetuk va bilimdon bo'lmog'i shart va zarurdir. O'qituvchi o'quvchilarga fanga doir yetarli bilimlarni berish, fanga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan birgalikda ularning tasavvurida fanlarning o'zaro uzviy bog'liqligini, biri ikkinchisini taqozo etishi to'g'risidagi muayyan tushunchani hosil qilishi zarur. Bu kabi masalalarda integratsiyaning – fanlararo aloqadorlikning o'rni juda muhimdir.

Bir tomonlama integratsiyalanishda bir xildagi o'quv fanlaridagi mavzuni yoritishga xizmat qilishi mumkin bo'lgan jihatlardan foydalanish kerak bo'ladi. Masalan, adabiyot sabog'idagi biror mavzuni o'rgatishda qozoq yoki qoraqalpoq adabiyotidagi ayni shunga o'xshash mavzudan foydalanilsa, bir tomonlama integratsiya yuzaga keladi. Agar adabiyot sabog'idagi biror mavzuni o'rgatishda ona tili, tarix yoki Jug'rofiya fanlaridan biriga doir ma'lumotlar ishlatilsa ikki tomonlama integratsiya paydo bo'ladi. Bordi-yu, adabiyot darsidagi qaysidir mavzuni yoritishda ikkitadan ortiq fanga tegishli ma'lumotlar qo'llanilsa, ko'p tomonlama integratsiya hosil bo'ladi. Bunda mutaxassislar shu integratsiya terminining mohiyatini ochish uchun turli fikrlarni bayon etadi. Bizning fikrimizga monand ba'zi dunyo olimlarining qarashlari quyidagicha: "O'quvchilarda olam haqida yaxlit tasavvur hosil qilish orqali ularning aqliy rivojlanishiga erishish maqsadida ta'lim mazmunining tarkibiy unsurlari o'rtasida uzviy aloqadorlik bo'lishini ta'minlash jarayoni ta'limdagi integratsiya deyiladi" Ta'lim tizimidagi integratsiya o'quvchilar bilimining takomillashuvida ola quroq va chala-chulpa bo'lmasligi, ularning yaxlit bilim va universal insoniy hamda milliy qadriyatlar egasi bo'lishini ta'minlaydi. Turli davrlarda ta'lim

jarayonida fanlararo aloqadorlikdan foydalanish muammosiga Ya. A. Komenskiy, I.G.Pestalotsi, J.J.Russo, L.N.Tolstoy, K.D.Ushinskiy, I.G.Reves, I.D.Zverevlar; o'zbek olimlaridan R.Mavlonova, N. Rahmonqulova, S.Dolimov, V.Qodirov, A.Zunnunov, H.Ubaydullaev, J.Esonov, N.Hotamov, Q.Yo'ldosh, Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova, K.Abdullaev, V.Qodirov, R.Saidova, M.Suyunova, G.Rahimova, K.Mavlonova kabi olimlar munosabat bildirganlar.

Xususan, mazkur maqolada ham ona tili va adabiyot fanlarining boshqa fanlar bilan integratsiyasini dars davomida qanday shakllantirishimiz mumkinligi haqida bahs yuritimiz. Chunki ona tili va adabiyot darslarini tashkil etishda integrativ yondashuvdan keng foydalanish – o'quvchilarning fanga doir bilimlarini puxta o'zlashtirishida yetakchi samara bera olishi barchamizga ma'lum. Biz mazkur maqolada ko'proq adabiyot darslarida integratsiyani shakllantirishda nimalarga ahamiyat berishimiz haqida o'z munosabatimizni bildirib o'tamiz. Adabiyot o'qitish samaradorligiga erishish hamda fanlararo integratsiyaning o'rnini belgilash kun tartibidagi dolzarb muammolardan sanaladi. Negaki olamdagi barcha narsa-hodisalar o'zaro uyg'unlik va aloqadorlikda mavjud bo'lgani kabi dunyoni o'rganishning yo'li bo'lmish ta'lim jarayonida ham barcha o'quv fanlari integrativ yo'sinda o'qitilishi zarur. Bundan adabiy ta'lim ham mustasno emas. Ma'lumki, adabiyot fani birinchi navbatda ona tili predmeti bilan ajratib bo'lmaydigan darajada yaqin aloqadorlikda mavjud. Negaki, adabiyot so'z san'ati sifatida ona tiliga tayanadi, undan quvvat oladi. Ona tili darslarida badiiy matnlarning til xususiyatlarini adabiyot saboqlarida esa so'zlarning ma'no tovlanishlari integrativlik asosida o'rganish darslar samaradorligini oshiradi. Ona tili saboqlarini adabiy matnlar vositasida o'qitish zarur. Adabiyot darslarida olingan nazariy ma'lumotlardan ona tili darslarida foydalanish bilimning mustahkamligini ta'minlaydi. Shu o'rinda aytish joizki, fanning boshqa fanlar bilan aloqadorligini to'g'ri shakllantirish bu o'qituvchining mahoratidan kelib chiqadigan hodisadir. Ya'ni aytmochimanki, hamma pedagog ham trio integratsiyani ko'rsatib bera olamaydi. Buning uchun o'qituvchida bilim, tajriba va salohiyat bo'lishi zarur, shundagina u bor mahoratini ishga solgan holda o'quvchiga to'g'ri ko'rsatma bera oladi.

O'quv materiallari integratsiyasining uch ko'rinishi mavjudligi aytiladi:

1. Bir o'quv fani ichidagi integratsiya. Bunda bir predmetga doir tushuncha, bilim, ko'nikmalar o'rtasidagi aloqadorlik ta'minlinishi ko'zda tutiladi.

2. Fanlararo integratsiya. Bunda ikki yoki undan ortiq fanlarning tushuncha, Bilim va ko'nikmalari o'rtasidagi integratsiya anglashiladi. Transfanlararo integratsiya. Bunda asosiy o'quv fanlari bilan qo'shimcha ta'lim mazmuni o'rtasidagi integratsiya tushuniladi.

3. O'zbek ziyolilari va faylasuflarning bir qator ilmiy ishlari hozirgi bosqichda Rossiya ta'lim tizimidagi integratsiya jarayonlarini o'rganishga bag'ishlangandek go'yo. Ularni quyidagi tamoyillar asosida tasniflash mumkin. Ta'limning pedagogik jarayonga singib ketgan didaktik (pandona) tamoyil sifatida integratsiyasini A.Y.Danilyuk o'rgangani ilmda ma'lum. Umumiy o'rta maxsus va oliy kasbiy ta'limda integrativ yondashuvni qo'llash D.A.Artemeva,

M.N.Berulava, I.G.Eremenko, Y.V.Bondarevskaya, V.A.Slastenin va boshqalar tomonidan o'rganilgan. Boloniya o'quv jarayonida Rossiya ta'lim tizimining jahon ta'lim makoniga integratsiyalashuvini I.Gretchenko, B.L.Vulfson, I.G.Timoshenko, T.S.Kashlacheva va boshqalar o'rganganlar. Ilmiy pedagogik jarayonda ham fan ichidagi, ham fanlararo aloqalarni boshqarish, integrallashgan kurslar, bloklar va platformalarni shakllantirilib, A.Ignatova, V.M.Maksimova, N.M.Belyankova, I.B.Bogatova va boshqalarning ilmiy tadqiqot ob'ektiga aylandi. Ikki turdagi

bilimlarning (ilmiy va gumanitar) hayot va ta'limda integratsiyalashuvi muhimdir – deb yozgan edi, A.A.Salamatov,

Ye.A.Sokolkov va boshqalar

Muayyan bir predmetni o'qitishda o'rganilayotgan mavzuning tabiatidan kelib chiqqan holda boshqa o'quv fanlari bilan turli darajada integratsiya amalga oshiriladi. Mutaxassislarning ta'kidlashlaricha, o'quv fanlari o'zaro aloqadorlik darajasi bo'yicha

- Bir tomonlama;
- Ikki tomonlama;
- Ko'p tomonlama integratsiyalanishi mumkin.

Endi bularning har biriga urg'u bergan holda o'rganib chiqamiz. Demak,

• *Bir tomonlama integratsiyalashuv*- bunda bir xildagi o'quv fanlaridagi mavzuni yoritishga xizmat qilishi mumkin bo'lgan jihatlardan foydalanish kerak bo'ladi. Masalan, adabiyot sabog'idagi biror mavzuni o'rgatishda qozoq yoki qoraqalpoq adabiyotidagi ayni shunga o'xshash mavzudan foydalanilsa, bir tomonlama integratsiya yuzaga keladi.

• *Ikki tomonlama integratsiyalashuv*- bunda agarda vaziyat taqozosi tufayli adabiyot sabog'idagi biror mavzuni o'rgatishda ona tili, tarix yoki jug'rofiya fanlaridan biriga doir ma'lumotlar ishlatiladi.

• *Ko'p tomonlama integratsiyalashuv*- bordi-yu, adabiyot darsidagi qaysidir mavzuni yoritishda ikkitadan ortiq fanga aloqadorlik kuzatilishi va bu amalda ko'rsatilishi bu turga mansubdir.

A.Zunnunov va A.Aliyevlarning "Adabiyotni boshqa gumanitar fanlarga bog'lab o'rganish" nomli metodik qo'llanmasida to'g'ri ko'satilganidek, maktabda har bir o'quv fanini, jumladan, adabiyotni o'rganishda o'quvchilarning anglash, fikrlash, ayniqsa, nutqiy faoliyati alohida o'rinni egallashi haqida fikrlar bor. Shu sababli darslarda o'quvchilardan adabiy matnni to'g'ri o'qish, anglash, o'qiganlarini amaliy tajribada bevosita qo'llash malakalarini o'stirishga ahamiyat beriladi. Shu bilan birga ularda obektiv hayotdagi voqea va predmetlar orasidan muhimlarini ajratib olish, belgi va xususiyatlarga qarab, ularni guruhlantirish ko'nikmasi ham tarbiyalab boriladi. Shu boisdan ham adabiyotni boshqa gumanitar fanlar – ona tili, tarix, tarbiya, geografiya va estetik yo'nalish fanlari – tasviriy san'at, musiqa bilan bog'lab o'qitiladi. 5-sinf adabiyot darslarida o'rganiladigan nazariy tushunchalar, ularni o'rgatish usullarini aniqlash, adabiy ta'lim mazmunini ona tili ta'limi mazmuni bilan integratsiyalash tadqiqotning muhim jihati hisoblanadi. Ishda mazkur masalalar 6-sinfidagi adabiyot darsligida o'tilayotgan nazariy ma'lumotlar, darslik-majmualarida asarlar yuzasidan keltirilgan savol va topshiriqlar tahlili asosida aniqlashga harakat qilinadi. O'quv fanlari va mavzularni integratsiyalashning ilmiy, pedagogik asoslarini ishlab chiqish natijasida ta'lim samaradorligi oshadi hamda ortiqcha kuch, zo'riqish sarflanishlarining oldi olinadi. Bugundagi ta'limning maqsadi barcha imkoniyatlarini yuzaga chiqara oladigan ijodkor shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ana shu maqsadni amalga oshiradigan-tizim ichida o'zgarishlar qilishni taqozo etadigan «innovatsion» tushunchadir. Bu tushuncha yangilik ma'nosini bildirib, ta'lim islohotlarida nazarda tutilgan ta'limda totalitarlikdan demokratik ta'lim tizimiga o'tish, shaxsning qiziqishlari, qobiliyatini hisobga olish, ta'limni insonparvarlashtirish, ta'lim tizimini jamiyatning iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish, bilimlarni chuqur o'zlashtirishni ta'minlaydigan ta'lim tizimini shakllantirishga sharoit yaratish kabilarni hisobga olish

zarur. Adabiyot darslarida o'rganilgan nazariy tushuncha va ma'lumotlardan integratsiyalash asosida foydalangan holda badiiy matnning til xususiyatlarini o'rganish mazmuni yaxlit bir mexanizmni tashkil etishi kerak. Bu mexanizm, birinchi navbatda, ta'lim maqsadlariga mos ravishda tanlanadigan bilimlarni o'rgatish, ularni ko'nikma va malakalarga aylantirish uchun xizmat qiladigan ish turlari izchilligi yordamida ta'minlanishi zarur.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, adabiyot darslarini boshqa darslar bilan bog'lash, ushbu fanning keng ko'lamda o'tish imkoniyatini shakllantiradi. Bu esa o'qituvchidan yuqori malaka va bilim talab etadi, no'to'g'ri integratsiya orqali o'quvchida no'to'g'ri xulosa shakllanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- Mavlonova, K. (2016). Ona tili darslarida badiiy matnning til xususiyatlarini integratsiyalash asosida o'rganish metodikasi. Mashhur-press
- Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari., T.: O'qituvchi.-1996.
- <https://www.researchgate.net>